

idrak

Dini Arařtırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies

Cilt/Volume-3 • Sayı/Issue-2 • Aralık 2023

Cilt | Volume: 3 • Sayı | Issue: 2

15 Aralık | December 15, 2023

Sabah Siddiqui. İslami Psikanaliz ve Psikanalitik İslam: Kültürel ve Klinik Diyaloglar. ed. Ian Parker. çev. Büşra Gök. İstanbul: İZ Yayıncılık, 2022, 277 sayfa.

Şeyma Rümeysa Özkan

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Graduate Student, Sivas Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Sivas / Türkiye.

20229326013@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: 0009-0007-6286-3273

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Kitap Değerlendirmesi | Book Review

Geliş Tarihi | Date Received: 7 Eylül | September 2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 1 Aralık | December 2023

Yayın Tarihi | Date Published: 15 Aralık | December 2023

Atıf | Cite as

Özkan, Şeyma Rümeysa. "Sabah Siddiqui. İslami Psikanaliz ve Psikanalitik İslam: Kültürel ve Klinik Diyaloglar. ed. Ian Parker. çev. Büşra Gök. İstanbul: İZ Yayıncılık, 2022, 277 sayfa." İdrak Dini Araştırmalar Dergisi 3/2 (Aralık 2023), 423-428.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.

This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

Telif | Copyright ©

idrak'te yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarına aittir.
The copyrights of articles published in idrak belong to their authors.

Published by Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Giresun University Faculty of Theology, 28200, Giresun, Türkiye.

Sabah Siddiqui. İslami Psikanaliz ve Psikanalitik İslam: Kültürel ve Klinik Diyaloglar. ed. Ian Parker. çev. Büşra Gök. İstanbul: İz Yayıncılık, 2022, 277 sayfa.

Öz

İnsanlık tarihi kadar eski olan psikolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı aydınlanma ile birlikte 19.yy'da Batıda gerçekleşmiştir. Bu durum psikoloji biliminin Batı eksenli gelişmesine sebep olmuştur. Ancak günümüzde psikoloji biliminin farklı toplum, kültür ve dinler ekseninde varlığını sürdürdüğünü ifade edebiliriz. Bu çalışma ise daha özeldir İslam geleneğinde meselenin izini süren bir kitabın değerlendirmesinden oluşmaktadır. İnsanların yaşadıkları kültürlerden, inançlarından uzak kalmış bir psikoloji bilimi düşünülemez. Dolayısıyla psikoloji ile din arasında kurulacak olan diyalog her açıdan gelişim için önemlidir. Değerlendirmesini yaptığımız bu kitap da bu diyalog için atılmış adımlardan biri olan İslami Psikanaliz/ Psikanalitik İslam adlı konferanstan derlenen bildirilerden oluşmaktadır. Kitapta yer alan bölümlerin her biri psikoloji ekollerinden psikanaliz ve İslam dini ekseninde İslami psikanaliz veya psikanalitik İslam'ın olabilirliğine farklı açılardan değinerek psikanaliz ve din diyalogunu gerçekleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, İslam, Psikanaliz

Din ve psikolojinin epistemolojide, teoride ve pratikte bir araya gelip gelemeyeceği uzun yıllardır tartışılmaktadır. Bu konu özelinde İslami psikolojinin olabilirliği de 1970'li yıllardan beri önemli tartışmaların odağı olmuştur. İslami psikoloji, kaynağını İslam'dan alan ve uygulamada İslami pratikler kullanan, psikolojinin İslamileştirilmesi düşüncesi sonucunda ortaya çıkmış psikoloji alanı ve anlayışıdır.¹ Bu alanda teorik düzeyde çok sayıda çalışma olmasına rağmen pratik yönü için aynı şeyi söyleyemeyiz. İslam ve psikolojinin birlikte ele alınması konusunda hala çözümlenmemiş soru ve sorunlar da bulunmaktadır. İslami psikoloji denildiğinde İslami olanın ne olduğu, metodolojinin hala oturtulamamış olması ve İslam'dan kasıt hangi İslam olduğu üzerine birtakım sorular gündeme gelmektedir². Özellikle kaynağını aşkınlıktan alan İslam ile kaynağını rasyonel bir zeminden alan psikolojinin³ pratikte İslami psikoloji olarak uygulanabilirliği sıkça sorgulanmıştır. Psikoloji ve İslam'ın aynı zeminde işlenmesi çabasının son dönemlerde artarak psikolojinin çeşitli ekollerine de yayıldığı görülmektedir. İncelemeye tabi olan elimizdeki kitap da bu

1 Zuhul Ağılkaya Şahin, "Psikoloji ve Psikoterapide Din", İslam Düşüncesinde Psikoloji ve Psikoterapi: Sağlam Temeller Yeni Ufuklar, ed. Taha Burak Toprak (İstanbul: Muhit Kitap, 2022), 123.

2 Şahin, "Psikoloji ve Psikoterapide Din", 124.

3 Şahin, "Psikoloji ve Psikoterapide Din", 111.

çabanın bir sonucu olarak; “doğası gereği, psikanalitik ilkelerle ters düştüğü düşünülen İslam’ın” (s.47) ve “Freudyen kolektifte dinin nevroz olarak algılandığı” Psikanalizin (s.75) “epistemolojik diyalektikleri olup olmadığını” (s.25) irdeleme amacıyla ortaya konmuştur.

Kitap Manchester Üniversitesinde düzenlenen 2017 Haziran ayında iki gün süren 11 ülke ve 100 katılımcı ile gerçekleştirilen *Uluslararası İslami Psikanaliz/Psikanalitik İslam* adlı konferanstaki bildirimlerden meydana gelmektedir. Toplamda 16 sunum gerçekleşmiştir. Bildiriler İngiltere, Fransa, Almanya, Hindistan, İran, İrlanda, İtalya, İskoçya, Türkiye ve ABD’den paralel oturumlarda sunulmuştur. Kitapta konferanstan derlenen, psikanaliz ve İslam’ın kesiştiği noktaları birçok farklı açıdan ele alan 11 bildiri yer almaktadır. Metinlerdeki ortak nokta psikanaliz karşısında İslam’ın rolünün sorgulanmasıdır. Tüm makaleler psikanalizi liberalizmle ve İslam’ı köktenci politikalarla özdeşleştiren Avrupa merkezci tutumlara eleştiri getirmektedir⁴.

Psikanaliz, öne sürdüğü birtakım görüşleri ile psikoloji bilminde eleştiri konusu olmuştur. Hatta kendi içinde dahi ekolün kurucusu olan Freud’un görüşlerine karşı gelenler olmuştur. Psikanaliz tüm eleştirilere ve karşı çıkmalara rağmen halka inmiş ve çağın en çok konuşulan psikoloji ekollerinden biri olmayı başarmıştır. Dolayısıyla İslam kültürü ile yaşayan toplumlarda da duyulan psikanaliz Freud’un görüşlerinin İslam ile ters düştüğünü hatta sapkın bir teori olduğunu öne sürerek yıllarca psikanalizi kapının dışında tutmuştur. Oysa bu kitap yıllardır psikanaliz ve İslam’ın aynı cümlede olumlu olarak bir araya gelmesinin imkânsız olduğunu öne süren tüm tabuları yıkma yolunda atılan bir adım olarak değerlendirilmeye değerdir.

Kitabın isminin *İslami Psikanaliz ve Psikanalitik İslam* olarak iki farklı anlatı perspektifinden oluşması tesadüfi değildir. Önsözde editörlerden Ian Parker’ın da belirttiği üzere yazarların misyonu “sadece birini diğerine eklemek, her birine uymak ve her ikisini irdelemeden bırakmak” (s.18) olmadığı için *Psikanaliz ve İslam veya İslam ve Psikanaliz*

4 Gözde Kılıç, “Ian Parker and Sabah Siddiqui (eds), *Islamic Psychoanalysis and Psychoanalytic Islam: Cultural and Clinical Dialogues*”, *Psychoanalysis and History*, 23/2 (2 Ağustos 2021), 247.

gibi bir başlık kitabın ana hedefini tam yansıtmayabilirdi. Bu açıdan başlık seçimi yazarların hedeflerine uyumlu görünmektedir.

Kitabın içeriğine dair bazı bilgiler paylaşmak isterim. Kitap, çeşitli alanlarda uzman akademisyenlerin psikolojinin bir ekolü olan psikanaliz ve İslam dini ile ilgili yapmış oldukları araştırmalarının *Uluslararası İslami Psikanaliz/Psikanalitik İslam* konferansında sunmuş oldukları bildirileri içermektedir. İlk bölümü oluşturan makale, Eva Tepest tarafından kaleme alınan “İnsan Kederindeki Birlik: Arap Psikanalitik Kültürel Eleştirisi Bağlamında Kültürel Geçişlilik” başlığını taşımaktadır. Yazara göre; Arap siyaset ve tarih bilimcisi olan bazı yazarlar, psikanalizin sömürgeci doğasını eleştirirken, Arap psikanalistler ise “direnc hipotezini” öne sürerek, İslam’ın ve psikanalizin kıyaslanamaz olduğu ortak bir varsayım dile getirmektedir (s.27). Yazar bu varsayımın ortadan kaldırılması için kültürel çeviri tartışmasını merkeze almaktadır. İkinci bölümde, Maryam Aslzaker ve Forough Edrissi tarafından kaleme alınan “İslam: Bir Manifesto Mu Yoksa Gizli Bir İçerik Mi?” isimli makale yer almaktadır. Bu makalede yazarlar din ve kültürün, özelde de İslam ve psikanalizin diyalektik bir biçimde toplumu dönüştürdüğünü öne sürmektedir. Öte yandan kültür, psikanaliz ve din bağlamında Müslüman olmanın ne anlama geldiği sorusunu irdelemektedirler. Üçüncü bölümü oluşturan “İslam ve Ruhun Temel Dinamikleri: İbn Qayyim Al-Jawziyyah’ın Eseri” isimli makalesinde Chiara Sebastiani, İslam’daki kalp ve fuad kavramlarını, psikanalizdeki dürtü ve ego kavramları ile ilişkilendirmektedir. Makalesini kendi içinde bölümlere ayıran Sebastiani, dürtü ve ego ilişkilendirmesinin devamında ayrı bir başlıkta İbn Kayyim’in “Medaricu’s Salikin beyne menazili iyyake na’budu ve iyyake nestain” adlı eserindeki tövbe kavramını ele almaktadır. Yazara göre, “suçluluk duygusuna odaklanan psikanaliz metafiziksel bir kavram olarak tövbeyi dışlamıştır (s.90)” fakat “birey, tövbeyi kolektif baskı ve yargılamaları yok eden (s.87)” bir süreç olarak anlarsa faydalı olacağını öne sürmektedir. Kitabın dördüncü bölümünde Zehra Mehdi “Hindistan’da Seküler Psikanaliz Politikaları: Sudhir Kakar’ın Yazısında Dindar ve Politik Kimlikler Olarak Hindu Müslümanlar” adlı makalesinde Kakar’ın yazılarındaki Hindu ve Müslüman ayrımını inceleyerek Hindu kimliğinin “kültürel bir kimlik” haline gelmesini ve Müslümanların Hint toplumunda yalnızca “dini bir kimlik” ola-

rak kalmasını eleştirmektedir (s.109). Shifa Haq ve Sabah Siddiqui tarafından kaleme alınan “Tarafsızlık ve Red Arasında: Hindistan’da Müslüman Psikoterapist Olmak” başlıklı bölümde yazarlar psikanalizin tarafsızlık ilkesini ve kimliklerden bağımsız psikanalizin olup olmayacağını sorgulamaktadır.

Kitapta bazı bölümlerin anlaşılabilirlik açısından, okuyucunun genel psikanaliz, psikoloji ve İslam bilgisinin ötesinde birtakım ön bilgilere de sahip olması gerekmektedir. Örneğin kitabın altıncı bölümünde Farshid Kazemi, “İslam’ın Bastırılmış (Şii) Hadisesi: Psikanaliz, İran Şiiliğinin Travması ve Kadın Ayaklanması” adlı makalesinde Dabashii’nin oğul katlini “baba ve oğlun tersine çevrilmiş rollerinin ödipalleştirilmesi şeklinde ele alması ve bunun Şiiliğin girişindeki travmatik nokta olarak görmesini (s.136)” eleştirmektedir. Dabashii’nin belirttiği baba oğul çatışmasının aksine, Şiiliğin travmatik kökenine kadın ayaklanmasını koymaktadır. Söz konusu ayaklanma Babi ileri gelenleri tarafından 1848’de düzenlenen konferansta Qurrat el-Ayn’ın peçesini kaldırarak sesini ve yüzünü görünür kılmasıdır. Bir diğer bölümde Nathan Gorelick, “Devrime Dönüşüm: 2011 Arap Ayaklanmalarında Göstergeden Eyleme” isimli makalesinde *Arap Baharı* olarak adlandırılan 2011 olaylarına psikanalitik bir yorum getirmektedir. Bu ve benzeri makaleler daha verimli okuma için öncesinde, bazı ön tarihsel bilgileri gerekli kılmaktadır. Öte yandan bazı bölümlerde konunun kavramlarına aşinalık gerekmektedir.

Sekizinci bölümde Robert K. Beshara, “Psikanalizi Dekolonize Etme/İslamofobiyi Psikanalize Etme” başlıklı makalesinde bilginin, Avrupa merkezci sömürgesinden kurtarılarak yeniden inşa etmenin gerekliliği üzerinden İslamofobiyi ele almaktadır. Dokuzuncu bölüm Julia Borossa’nın “Bağlanabilirlik ve Rüyalar: Yorumlayıcı Gelenekler Üzerinden İhtimalleri Keşfetme” isimli makalesine ayrılmıştır. Yazar makalesinde Batıya özgü algılanan psikanalizin coğrafi genişleyebilirliği üzerine “psikanalizin kuramsal yapılarının” ve “Avrupa merkezci olmayan yöntemlerin” olabirliğinin izini sürmektedir (s.205). Konuyu psikanalizde ve İslam’da çok önemli bir yeri olan rüya tabiri üzerinden ele almaktadır. Gohar Homayounpour ise “İslam, Yeni Modern Erotikler” makalesinde İslamofobi ve yeni İslami hareketlere yönelik küresel toplum algısını psikanaliz söylemler ışığında incelemektedir.

Kur'an'ın başka dillere tam olarak çevirilemezliği üzerinden küresel İslam algısını irdelemektedir. Son bölümde "Süregelen Sorun: Yeni Bir Biçimde Düşünmek İçin Çabalama" başlıklı yazısında Amal Treacher Kabesh, birbirinden görünürde farklı olan İslam ve psikanaliz arasındaki ortak noktaları incelemektedir.

Sonuç olarak, İslam ve psikanalizin bir araya gelmesinin çeşitli açılardan sorgulanması ve Avrupa merkezli düşüncede bazı kavramların anlamlarının yeniden değerlendirilmesi üzerinden okuyucuyu düşünmeye sevk etmesi, kitabın hedefine ulaştığını göstermektedir. Kitaptaki bölümler müzakereye açıktır. Bu durum alanında çalışma yürütenler için üzerinde düşünülecek ve sorgulanacak yeni kapılar açması bakımından önemlidir. Kitabın, alanyazında din ve psikoloji çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle farklı kültürlerde yaşayan Müslümanların bakış açıları ve sosyoloji, dilbilim, tarih gibi birçok alandan beslenen tartışmaların yer alması kitaba zenginlik katmaktadır. Bu açıdan kitap yalnızca din ve psikoloji alanlarına ve okuyucularına değil farklı alanlara ve okuyucularına da hitap etmektedir. Ancak bazı bölümlerde kullanılan dilin teknik kalması ve din ve psikoloji alanyazını haricinde başka alanlara ait ön bilgiler gerektirmesi okuyucu kitlesi için, özellikle uzman olmayanlar açısından zorlayıcı niteliktedir. Bu durum haricinde din, kimlik, siyaset, psikoloji gibi kavramları irdelemesi ve bunu çok çeşitli kültür ve bakış açılarından dile getirmesi bakımından alan araştırmalarında önemli bir başvuru kaynağı niteliği de taşımaktadır.

Kaynakça

Ağılkaya Şahin, Zuhul. "Psikoloji ve Psikoterapide Din". İslam Düşüncesinde Psikoloji ve Psikoterapi: Sağlam Temeller Yeni Ufuklar. Ed. Taha Burak Toprak. 109-138. İstanbul: Muhit Kitap, 3. Basım, 2022.

Kılıç, Gözde. "Ian Parker and Sabah Siddiqui (eds), Islamic Psychoanalysis and Psychoanalytic Islam: Cultural and Clinical Dialogues". *Psychoanalysis and History* 23/2 (2 Ağustos 2021), 245-249. <https://doi.org/10.3366/pah.2021.0386>

